

KNİHOVNÍCI VE SLUŽBÁCH ŠLECHTICKÝCH RODŮ

PAVLA HOLÍKOVÁ

Abstrakt: Zámecké a hradní knihovny Jihomoravského kraje uchovávají knihy jakožto nosiče informací už od doby, kdy (na rozdíl od „rychlého internetu“) knihtisk byl 100 let horkou novinkou. Učenci, kteří knihy tvořili, a knihtiskaři, kteří je tiskli, vytvořili společenskou vrstvu analogickou dnešním IT odborníkům. Jak se knižní produkce rozšiřovala, přibývali k těmto „IT odborníkům“ ještě další „operátoři“ – odborní či méně odborní správci soukromých knižních sbírek. Věnujme se některým z nich.

Klíčová slova: Šlechtické rody, zámecké knihovny, knihovní fondy, knihověda, archivnictví, dějiny umění.

Šlechtické knihovny vznikaly původně jako soukromé sbírky vzdělaných humanistů a v 16. století dosahovaly běžně několika desítek svazků. Rozsáhlejšími sbírkami se mohlo chlubit jen velmi málo vynikajících vzdělanců nebo několik málo špičkových osobností Evropy. O Hartmannu II. z Liechtensteinu (1544–1585) víme s jistotou, že vlastnil 230 svazků.¹ Ve skutečnosti jich mohlo být mnohem víc, neboť liechtensteinský knihovník Bohatta uvádí jen svazky bezpečně doložené, opatřené Hartmannovým supralibros. Německý humanista Hartmann Schedel (1440–1514) měl v knihovně bezmála 1 000 svazků, z toho několik set rukopisů.² O knihovně Matyáše Korvína se traduje, že obsahovala několik tisíc svazků.³ Knihovna Petra Voka měla obsahovat 11 000 svazků. Bibliofilové renesance i baroka často skupovali knihovny významných vzdělanců, o které jejich dědicové nestáli; součástí rodových knihoven se stávaly významné knihovní celky, zejména ze zrušených klášterů, a počet svazků barokních knihoven skokově narůstal. V 19. století už byly knihovní fondy díky široké vzdělanosti a vysoké knižní produkci tak rozsáhlé, že vyžadovaly důkladnou katalogizaci a alespoň občasnou péči knihovníka.

Zámečtí knihovníci se dostávali ke knihovně zpravidla jako k vedlejšímu zaměstnání. Byli to vzdělanci se širokým spektrem zájmů, které je nutilo využívat hojnou literaturu. Takoví se pak ukázali vhodní pro péči o knihovnu. Primární zájem šlechtických zaměstnavatelů nebyl zájmem knihovnickým a péče o knihovnu vyplynula z plnění jiných úkolů. Nejčastější bylo spojení archivu a knihovny, v případě Liechtensteinů knihovny a obrazové galerie. Známe také jména knihovníků, jimž tato úloha připadla jako doplněk k výchově šlechtických dětí.⁴

Můžeme se domnívat, že zámečtí knihovníci pracovali v knihovnách nárazově. Pokud nebyli přímo zaměstnanci šlechty, časově to řešili prací v době školních/univerzitních prázdnin.

1 BOHATTA, H. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. Wien: Juni-Juli, 1915, s. 14.

2 SCHEDEL, H. a FÜSSEL, S. *Weltchronik – 1493: kolorierte Gesamtausgabe*. Köln: TASCHEN, 2013. Cclxxxvi, s. 9.

3 BRETHOLZ, B. *Führer durch die Ausstellung historischer und moderner Bucheinbände: veranstaltet vom Landesamte für Gewerbeförderung (deutsche Sektion) in Gemeinschaft mit dem mähr. Landesarchive*. Brünn: [s.n.], 1912, s. 15.

4 Jakob Falke měl být u Liechtensteinů údajně i vychovatelem šlechtických dětí, avšak on sám se o této činnosti nezmiňuje. Vychovatelem dětí a knihovníkem současně byl piarista Inocenc Aleš ve službách hraběte Chorynského.

nin a práce v knihovně pro ně byla příležitostí pobývání na letním bytě.⁵ Při své praxi se setkáváme s několika jmény knihovníků, z nichž pro náš příspěvek vybereme tři. Liechtensteinské knihovníky Jakoba Falkeho a Hannse Bohattu a moravského archiváře Leopolda Noppa, který zkatalogizoval a uspořádal knihovní celky hned několika moravských rodů. Jakob Falke byl původně muzejní pracovník, zaměřením kunsthistorik. Leopold Nopp byl učitelem dějepisu strážnického gymnázia, poté školním inspektorem, povahou vášnivý archivář⁶. Hanns Bohatta byl knihovědec, vedoucí pracovník univerzitní knihovny ve Vídni.

JAKOB FALKE (1825–1897)

Jakob Falke pocházel z měšťanské rodiny v okolí Ratzeburgu poblíž Lübecku v severním Německu. Studoval klasickou filologii v Erlangenu a moderní filozofii a historii v Göttingenu. Odrasovým můstkem pro něj byla učitelská a vychovatelská místa ve šlechtických rodinách. Jeho trvalý zájem o muzeologii vykrytalizoval ještě před vstupem do liechtensteinských služeb, a když mu kníže Alois II. Liechtenstein v roce 1858 nabídl místo ve Vídni, nabízelo se spojení obojího. U Liechtensteinů spravoval rozsáhlou fideikomisní knihovnu i obrazárnu, činnost ve Vídni mu navíc umožňovala profesní styky se stávajícími i vznikajícími institucemi v hlavním městě. Během krátké působnosti v Germánském muzeu v Norimberku⁷



spravoval historickou sbírku oděvů, kterých se týká jeho první odborná publikační činnost.⁸ Jeho angažovanost v muzejnictví vyvrcholila roku 1864 založením c. k. Muzea umění a průmyslu.⁹ V letech 1871–1886 zde byl správcem sbírek předmětů z kovu, skla, kůže a knižních vazeb. Do tohoto muzea nakonec od Liechtensteinů odešel, když se smrtí Rudolfa Eitelbergera v roce 1885 uvolnilo ředitelské místo. Do 80. a 90. let spadá vrchol jeho publikační činnosti.

Středem jeho zájmu bylo celoživotně užitě umění. Je autorem estetiky uměleckého řemesla.¹⁰ Tato práce vznikala podle jeho

Obrázek č. 1. Jakob Falke (1825–1897)
Frontispis k publikaci: FALKE, J. *Die Ritterliche Gesellschaft im Zeitalter des Frauencultus*. Berlin: Brill & Lobeck, 1862.

- 5 „Letní byt“ si prokazatelně užíval Hanns Bohatta v letech 1929 a 1930, kdy měl za úkol provést revizi knihoven v Lednici, ve Valticích a na hradě Wartenstein nedaleko Semmeringu v Dolních Rakousích. Spolu s manželkou tam strávil několik červencových a srpnových týdnů. Pohostinství hraběte Berchtolda využívali v Buchlovicích v roce 1916 manželé Noppovi a Nopp sám pobýval často o prázdninách na Buchlově.
- 6 Ve službách Magnisů vystupoval nejprve jako konzervátor, později se psal „archivář“.
- 7 Falke působil v Norimberku ještě před vstupem do liechtensteinských služeb v letech 1855–1858.
- 8 FALKE, J. *Die deutsche Trachten und Modenwelt*. Leipzig: G. Mayer, 1858.; FALKE, J. *Zur Costümgeschichte des Mittelalters*. Wien: K.k. Hof- u. Staatsdruckerei, 1861.
- 9 C. k. Muzeum umění a průmyslu ve Vídni bylo rakouskou variantou Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. S pražským muzeem byl Jakob Falke v úzkém pracovním kontaktu. Byl členem jeho kuratoria a až do své smrti působil jako komunikační spojka mezi Prahou a Vídni.
- 10 FALKE, J. *Aesthetik des Kunstgewerbes: Ein Handbuch für Haus, Schule und Werkstätte*. Stuttgart: W. Speemann, (1883).

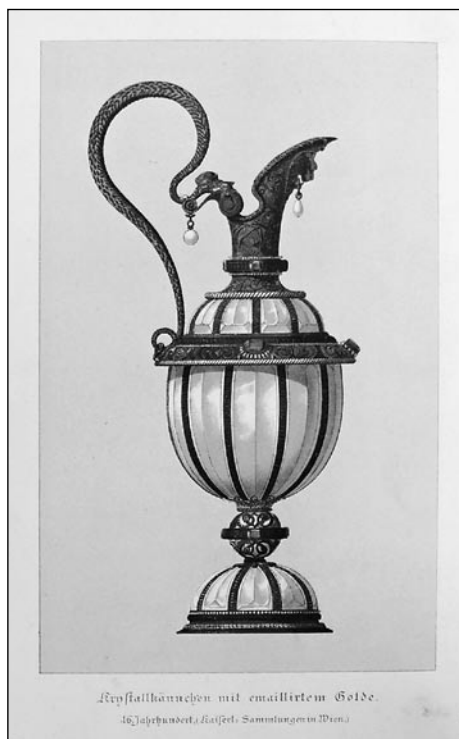
vlastních slov od 60. let, kdy pravidelně publikoval ve *Wiener Zeitung*, a zúročil v ní jak znalosti historie, klasické filologie a kultury, tak praxi v soukromých i veřejných umělecko-historických sbírkách. Publikace je bohatě ilustrovaná formálně dokonalejšími kresbami, jaké byly běžné v době před fotografií. Snahu o využití novějších technik reprodukce dokládá jeho pozdější práce *Holzschmitzereien*,¹¹ která přináší 55 plasticky působících vyobrazení řezbářských prací technikou světlotisku.

V publikaci *Die Kunst im Hause*¹² se Falke soustředil na estetickou úpravu a půvab domácnosti od antiky po současnost. Přestal chápat vybavení domácnosti (rozumějme domácnosti nejvyšších vrstev) jako souhrn cenných rodinných artefaktů, vzpomínek na dávné generace šlechtických předků, případně kuriózních starožitností zámožných sběratelů a vyzdvihl do popředí skutečnost, že se jedná o užité umění. A protože jde o umění užité v domácnosti, obsahuje Falkeho kniha i zajímavé filozofické pojednání o postavení ženy v umění, při „zkrášlování interiéru“ („Beruf der Frau zur Beförderung des Schönen“). Žena se podle autora až na výjimky neproslaví v oblasti monumentální tvorby, v rozpětí a smělosti myšlenek, nýbrž v oblasti toho, co je jí blízké. „Chceme-li říci o ženě, že je velká ve svém žánru, musíme též dodat: Jejím žánrem je to, co je malé.“¹³

Kunsthistorici připomínají, že se „v Semperově duchu zabýval problémy stylu a teorie ornamentu“.¹⁴ Když si uvědomíme, kolik publikací, nacházejících se v lednické zámecké knihovně, si všimá pouze ornamentu jako estetického prvku interiéru a exteriéru, jak často našel ornament uplatnění v romantických stavbách lednicko-valtického areálu (minaret, maurská vodárna), kolik prostoru věnoval Falke ornamentu v samostatných kapitolách svých knih, zejm. v *Aesthetik des Kunstgewerbes*, musíme si položit otázku, zda byl při volbě svých zájmů pouze ovlivněn majitelem Lednice, nebo to byl naopak on, kdo působil na mladého knížete¹⁵ na společné studijní cestě po Anglii a Skotsku a získával literaturu pro jeho knihovnu.

Pro doplnění ještě uvedme, že Jakob Falke pracoval pro Liechtensteiny i jako dvorní

Obrázek č. 2: *Francoouzský závěs z 2. poloviny 19. stol. Ilustrace z knihy: FALKE, J. Die Kunst im Hause. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1882.*



11 FALKE, J. *Holzschmitzereien: Eine Auswahl aus der Sammlung des k.k. Österreich. Museums*. Wien: Anton Schroll, 1893.

12 FALKE, J. *Die Kunst im Hause*. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1871. Toto vydání je bez ilustrací. Vydání bohatě ilustrované dokonalejší kresbou i kolorovanými ilustracemi vyšlo tamtéž v roce 1882.

13 FALKE, J. *Die Kunst...*, str. 449.

14 HUBATOVÁ-VACKOVÁ, L. – PACHMANOVÁ, M. – PEČINKOVÁ, P. (eds.). *Věci a slova: umělecký průmysl, užité umění a design v české teorii a kritice 1870–1970*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2014, 572 s. Medailon Jakoba Falka na str. 67.

15 Johann II. z Liechtensteiny (1840–1929), syn Aloise II. z Liechtensteiny (1796–1858).

historik a je autorem třídních dějin rodu Liechtensteinů. Tuto práci řadíme do moderní historiografie. Falke se zde již zcela oprostil od legendárního pojetí rodové genealogie a přísně se drží historických pramenů.¹⁶

HANNS BOHATTA (1864–1947)

V osobě Hannse Bohatty získali Liechtensteinové odborníka na staré tisky a prvotisky s hlubokým knihovědným vzděláním. Bohatta byl pracovníkem univerzitní knihovny ve Vídni. Spolupracoval s Michaeliem Holzmannem při zpracování bibliografií a lexikální knihovědné literatury.¹⁷ Od 90. let 19. století pracovali na soupisu veřejných i soukromých knihoven na území Rakousko-uherské monarchie. V prvním desetiletí 20. století vyšel jejich slovník německých anonymů v německé literatuře,¹⁸ k němuž později připojili slovník pseudonymů.¹⁹ Obě lexikální díla jsou dodnes nenahraditelná.

Hanns Bohatta se zaměřil na prvotisky a staré tisky. Pracovní prostředí u Liechtensteinů, do jejichž služeb vstoupil v roce 1908, pro něj jako pro knihovědce bylo velmi inspirativní. Poté, co se seznámil s knihovnou, mimořádnou rozsahem i původem, přistoupil k soupisu prvotisků vydaných pro odbornou veřejnost.²⁰ Dále se zabýval liturgickými knihami,²¹ z nich zvláště breviáři.²² Pouze pro Liechtensteiny sestavil třídní Liechtensteinskou bibliografii, v níž shromáždil veškeré zmínky týkající se rodu a rodového dědictví²³ a ve 20. letech vydal učebnicovou příručku Úvod do knihovědy.²⁴ Jeho *Supralibros*,²⁵ jakkoliv tento titul zní lákavě, je pouhým dotekem zajímavostí a tajů starých knih. Těch několik stránek vlastně není knihovědnou příručkou, ale reklamní cedulí vydavatelství Gillhofer und Ranschburg, která byla zdarma rozdávána účastníkům knihovědné konference ve Vídni v roce 1926. Se *supralibros* zde jmenovanými (nikoliv vyobrazenými) se běžný odborný pracovník sotva setká.

V souvislosti s dědičným řízením po smrti vládnoucího knížete Jana II. z Liechtensteinu provedl Hanns Bohatta inventuru knihovních fondů v Lednici, ve Valticích a na dolnorakouském hradě Wartenstein²⁶ a v roce 1931 vydal knižní soupis všech svazků knihov-

16 FALKE, J. von. *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein. Erster Band*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1868, x, 512 s.

17 BOHATTA, H. – HOLZMANN, M. (eds.). *Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie*. Wien: K. Fromme, 1900, vi, 576 s. Tento soupis tvoří zajímavý pramen, podávající alespoň zlomkovité zprávy o soukromých, v některých případech již neexistujících historických knihovních fondech.

18 HOLZMANN, M. – BOHATTA, H. (eds.). *Deutsches Anonymen-Lexikon 1501- ...* Weimar: Gesellschaft der Bibliophilen, 1902–1928. 7 sv.

19 HOLZMANN, M. *Deutsches Pseudonymen-Lexikon*. Wien: Akademischer Verlag, 1906, xxiv, 323 s.

20 BOHATTA, H. *Katalog der Inkunabeln der fürstlich Liechtenstein'schen Fideikommissbibliothek und der Hauslabsammlung*. Wien: Gilhofer & Ranschburg, 1910, viii, 440 s. Hauslabsammlung je souhrnné označení bohaté sbírky knih a uměleckých děl, kterou shromáždil Franz von Hauslab (1798–1883). Po jeho smrti ji od jeho dědičky odkoupil kníže Johann II. z Liechtensteinu. Ojedinele se v zámecké knihovně v Lednici můžeme setkat s heraldickým exlibris, které nese nápis F. Z. M. (=Feldzeugmeister) Hauslab. Hauslabova knižní sbírka byla tak rozsáhlá, že sám Johann II. neměl na celé její šíři zájem a velkou část, asi 5 000 svazků, věnoval vídeňským knihovnám, především knihově univerzitní.

21 BOHATTA, H. (ed.). *Bibliographie der Breviere 1501–1850*. Leipzig: K.W. Hiersemann, 1937. vii, 349, [i] s.

22 BOHATTA, H. *Bibliographie...*

23 BOHATTA, H. *Liechtensteinische Bibliographie: die österreichischen Besitzung des fürstlichen Hauses / 2. Abteilung*. Vaduz: Histor. Verein., 1913. 65–237 s.

24 BOHATTA, H. *Einführung in die Buchkunde: ein Handbuch für Bibliothekare, Bücherliebhaber und Antiquare*. Wien: Gilhofer & Ranschburg, ©1927. vii, 328 s., xvi s. obr. příl.

25 BOHATTA, H. *Das Supralibros*. Wien: Gilhofer und Ranschburg, 1926.

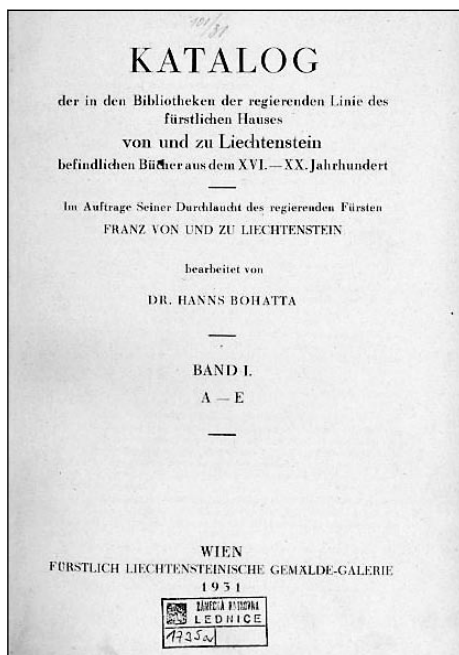
26 Dolnorakouský Wartenstein byl majetkem Janova mladšího bratra Františka I. z Liechtensteinu (1853–1938), který zde měl svoji soukromou knihovnu.

ního fondu Liechtensteinské primogenitury.²⁷ Práci se věnoval v letních měsících let 1929 a 1930, které trávil ve Valticích, resp. na Wartensteinu i s manželkou. Ve Valticích byli ubytováni v tzv. „Brunnenzimmer“ a ze zámecké kuchyně jim byla poskytována snídaně, po zbytek dne se pak stravovali v blízkém hostinci. (Jak vidíme, kníže si vydaje hlídka.) Do Lednice Bohattu vozil podle potřeby knížecí kočár.²⁸ Díky soubornému katalogu byly v podstatě přístupné liechtensteinské knihovní fondy zahrnující fideikomisní knihovnu ve Vídni, knihovnu majorátního domu ve Vídni-Bankgasse, knihovny v Lednici, Valticích, Vaduzu a na Wartensteinu. Odborná veřejnost tak měla možnost obracet se na správu knihovny se žádostmi o výpůjčky k prezenčnímu studiu a také tak často činila.

V knížecích službách zůstal Hanns Bohatta i po válce a velmi pravděpodobně se podílel na záchraně fideikomisní knihovny ve Vídni, jejíž části byly v době hrozby leteckých náletů deponovány v Lednici, ve Valticích, v prostorách bývalého kartouzského kláštera Gamingu a na dalších dolnorakouských místech.

Přidejme zajímavost z archivních pramenů fideikomisní liechtensteinské knihovny ve Vídni z poválečného období, kdy penzionovaný Hanns Bohatta ještě žil (a badatel s jeho vědomostmi a ochotou zřejmě počítal):

„Na můj dotaz z 19. dubna 1947 ohledně vydání Kosmografie Sebastiana Münstera jste mi 5. května odpověděli, která vydání tohoto díla se ve Vaší knihovně nacházejí. Vaše sdělení, za něž jsem Vám velmi zavázán, je pro mne nesmírně zajímavé, co se týká exempláře českého vydání v Praze 1554. Přesné bibliografické údaje českého vydání se mi dosud nepodařilo získat, ježto je kromě jiných vydání potřebuji i v češtině, dovoluji si Vás o ně tedy požádat. Pro mé účely by bylo nejlepší, kdybyste mi mohli poslat fotokopie titulní strany a kolofonu. Za současných okolností bych Vám ovšem za tyto fotokopie nemohl zaplatit, ani kdyby byly levné, a jelikož z tohoto důvodu nebo z jiných technických důvodů pořízení fotokopií nepřichází v úvahu, rád bych Vás co nejzdvořileji poprosil, abyste mi zaslali opis nezkrácené titulní strany a kolofonu. Opis ovšem, aby byl pro mé účely použitelný, by musel co nejpřesněji obsahovat veškeré náležitosti originálního textu jako abreviatury, akcenty, interpunkční znaménka a rádkové členění (včetně kolofonu!). Co se týká kolofonu, zajímá mne i číslo



Obrázek č. 3: Titulní strana souborného katalogu liechtensteinské primogenitury z roku 1931.

²⁷ BOHATTA, H. *Katalog der in den Bibliotheken der regierenden Linie des fürstlichen Hauses von und zu Liechtenstein befindlichen Bücher aus dem XVI.—XX. Jahrhundert*. Wien: Fürstl. Liechtensteinische Gemälde-Galerie, 1931.

²⁸ Zajímavá je poznámka v knížecí korespondenci z roku 1930, kdy kníže výslovně upozorňuje, že knížecí kočár při příjezdu a odjezdu na Wartenstein nepřichází v úvahu. Kabinetkanzlei Seiner Durchlaucht des Fürsten von Liechtenstein, Nr. 123: „Eine Beistellung von Fahrgelegenheiten bei der Ankunft und Abfahrt kommt nicht in Betracht.“ MZA, F 94, Fasc. 367, sign. 146, fol. 1. Další odkaz na knihovnu v Lednici: MZA, F 94, Fasc. 367, sign. 152, fol. 1–3.

stránky. “Následuje celá strojopisná strana podrobností, které by badatel rád znal ohledně srovnání různých vydání Münsterovy *Kosmografie* z let 1544, 1548, 1550 a 1572 a podpis „vřelé díky předem, s nejvyšší úctou Dr. Werner Horn, zámek Friedenstein, Gotha.“²⁹

Na základě zkušeností dnešní doby bychom si mohli myslet, že se zájemce pokouší, aby mu správce knihovny vypracoval nezanedbatelnou část habilitační práce. Protože však víme, že se jedná o poválečné období, kdy jak Vídeň, tak Gotha byly v ruské okupační zóně a kontakty mezi těmito zeměmi nesmírně obtížné, žadateli zřejmě nezbylo než projevít značnou dávku profesionální drzosti a doufat ve vstřícnost staříckého odborníka Hannse Bohatty nad hrobem. Ovšemže ho nemohlo překvapit zdvořilé sdělení současného správce dr. Schmöllera:

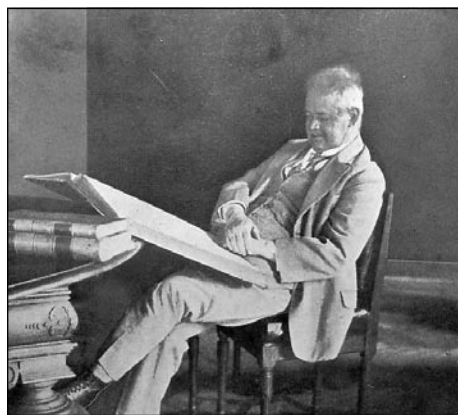
„Bylo by mi potěšením zaslat vám vyčerpávající odpovědi a několik fotokopií, ale bohužel to není možné, protože všechna uvedená vydání Münsterovy *Kosmografie* jsou dosud uložena ve skladech.“³⁰ Dnes nám počítač na pár kliknutí nabídne veškerá dostupná vydání Münsterovy *Kosmografie*, některá i ve fulltextu.

LEOPOLD NOPP (1859–1937)

Na úvod k Leopoldu Noppovi také zajímavost z rodinného archivu Berchtoldů: „Vážená paní hraběnko! ... Zítřejší jedu do Uherského Hradiště převzít cenné knihy, které si malíř, jenž na Buchlově pracoval,³¹ odvezl bez dovolení milostivého pánva s sebou. ... Neoprávněný vlastník vydává knihy po dlouhých tahanicích s „omluvou“, že na jejich navrácení zapomněl.“³²

Leopold Nopp byl učitelem dějepisu strážnického gymnázia. Pocházel z Tovačova, oženil se s dcerou strážnického kupce a dlouhá léta strávil ve službách hrabat Magnisů, kteří mu svěřili službu knihovníka a archiváře na svém strážnickém sídle.³³ Magnisové mu dali doporučení pro další šlechtické rody na Moravě, takže Leopold Nopp postupně uspořádal a zkatalogizoval knihovny Seilernů v Miloticích, Salm-Reifferscheidtů v Rájci, Belcrediů v Líšni, Berchtoldů v Buchlovicích, Chorynských ve Veselí nad Moravou a pravděpodobně i Mittrovských v Dolní Rožince.

Leopold Nopp byl zapálený archivář. Jakýkoliv historický materiál archivní povahy ho přitahoval jako včelu med. Dokázal odvést vysoké výkony při zpracování a uspořádání neuvěřitelně změní archivního materiálu: listin, pergamenů, korespondence a zlomků knih. Nejednou



Obrázek č. 4: Leopold Nopp (1859–1937).

29 Liechtensteinmuseum Wien, archiv fideikomisní knihovny, č. 907.

30 Liechtensteinmuseum Wien, archiv fideikomisní knihovny, č. 907. Šlo zřejmě o válečné sklady na různých místech Dolních Rakous, jako Thalhof, Valtice, Mödling a Gaming.

31 Zřejmě Alois Kalvoda (1875–1934).

32 Dopis Leopolda Noppa hraběnce Ferdinandě Berchtoldové ze 13. listopadu 1915. Rodinný archiv Berchtoldů, MZA, fond G 138, kart. 182, inv. č. 532.

33 Na některé zámky se Nopp zřejmě vnučil sám. Roku 1899 se na sjezdů tovačovských rodáků seznámil s panským důchodním Janem Viktorinem, který mu ukázal tovačovský archiv. Nopp získal svolení současného majitele Davida Guttmana, aby mohl archiv uspořádat po vzoru archivu Magnisovského.

se dostal k práci s materiálem poškozeným nevhodným uložením nebo požárem.³⁴ V Rájci nad Svitavou v roce 1927 vyhořel starý cukrovar, v němž byly umístěny panské úřady a velká registratura. Zaměstnanci ve snaze zachránit alespoň něco vyházeli množství archivního materiálu z oken na mokrou louku, odkud byl po několika dnech náklad složen na 12 vozů a převezen do zámku. Tam s ním teprve Nopp pracoval. Podle vlastních slov zachránil mimo jiné rozsáhlou korespondenci Salmů z let 1780–1830, zvláště starohraběte Hugona Františka. Podobně zachraňoval i rodinný archiv Mitrovských, původně uložený v Dolní Rožínce, pak převezený na Pernštejn a po 1. světové válce do Sokolnic.

Pročítáme-li Noppovu korespondenci, mohli bychom nabytí dojmu, že šlo o archiváře váženého, pečlivého a erudovaného. V dopise Leopoldu Berchtoldovi 1. června 1909 Nopp píše: „Nikdy bych si např. nedovolil psát regesta přímo na listinu, neboť jakýkoliv (archivní) dokument považuji za nedotknutelný.“³⁵ Odborní archiváři jsou však jiného názoru. Nopp považoval jakýkoliv archivní dokument za natolik nedotknutelný, že ho neopatřil ani signaturou. V úvodu k inventáři rodinného archivu Magnisů ve Strážnici se píše: „Ačkoliv Magnisové Noppa považovali za odborníka a dali mu doporučení i pro Berchtoldy, Mitrovské a Salmý, jimž Nopp také ‚uspořádal‘ jejich archivy, skutečnost byla jiná. Nopp porušil dosavadní systém, pokud nějaký byl, a písemnosti nejprve zařadil do věcných skupin, později pak do chronologické řady. Po smrti Noppově se v archivu zase nikdo nevyznal...“³⁶

Nopp měl evidentně svoji vlastní metodu pořádání archivu. V Sokolnicích, kde pořádal rodinný archiv Mitrovských, zrušil starý systém ze 40. let 19. století zavedený pravděpodobně Antonínem Bočkem a seřadil všechny písemnosti do jednotné chronologické řady rozdělené na skupiny A–H podle uložení spisů ve skříních. Jeho hledisko bylo ryze praktické: Nopp řadil archivní spisy stejně jako knihy na regále. Kromě písemností ze staršího ukládacího systému sem nově dořadil i ty, které patřily spíš do archivu správy velkostatku. Ke každému vlastnímu systému pořídil lístkovou kartotéku (opět podle knihovního vzoru) a věcný, osobní a místní rejstřík. Při práci v archivu tedy vidíme především Noppa-knihovníka.

Ve prospěch Noppa-archiváře sice svědčí četná uznání od archivů nebo Ústřední komise pro umělecké a historické památky.³⁷ Tato vyjádření však byla Noppovi zaslána spíš jako reakce na vyjádření jeho zaměstnavatelů. Nopp byl kultivovaný člověk s notnou dávkou elegance, byl komunikativní a na svém „pracovním stole“ měl jasno, takže kdokoliv se na něj obrátil s dotazem, dostal pohotovou a uspokojivou odpověď. Při dlouhodobé praxi a kontaktech se šlechtou mu na rozdíl od vzdělání nechybělo sebevědomí. Když mu byla poskytnuta brožura *Über Einrichtung von Familienarchiven*,³⁸ dovolil si hraběti tvrdit, že systém jím zavedený na Buchlově autora brožury předčí a že podobný návod ke zpracování napsal

34 Na tovačovském zámku v roce 1900 líčí poměry takto: „Brzy přesvědčil jsem se o pravdě slov páně Viktorinových, o čemž již přede mnou se přesvědčili dr. B. Bretholz, zemský archivář a J. E. ministr dr. Rezek. Ode dveří kupila se hromada knih, listin a jiného haraburdí až po strop, takže ani možno nebylo vejít do pokoje. ... Hromadu naházených listin nosilo 9 dělníků po 10 dní od rána do večera, brzy nestačilo všech 5 pokojův, aby obsáhly materiál, musil jsem užítí i chodeb. ... Sám musil jsem zdvihati těžké balíky, rozvazovati a svazovati, při čemž pokoje naplněny byly dusivým prachem vápenným, plísni a zápachem hnilobním. Na hromadu starých knih hospodářských přšlo po dlouhý čas dřevou střechem.“ *Časopis Moravského musea zemského*, 1901, s. 26–27.

35 Dopis L. Berchtoldovi 1. června 1909. MZA, Rodinný archiv Berchtoldů, G 138, karton 142, inv. č. 486/191.

36 OBRŠLÍK, J. – URBÁNKOVÁ, L. *Rodinný archiv Magnisů Strážnice G 146 (1202) 1506–1944, Inventář*, 1963, s. VIII.

37 Central-Commission für Kunst- und hist. Denkmale.

38 Jméno autora Nopp nezmiňuje. Velmi pravděpodobně se jedná o: MONTROYE, C. *Über Einrichtung und Ordnung von Familienarchiven*. Wien: Roller & Comp., 1901.



Obrázek č. 5: Velký sál zámecké knihovny v Rájci nad Svitavou.

sám.³⁹ Ve skutečnosti článek, na který odkazuje, je pouze lidovým zpravodajstvím o jedné pracovní sezóně na tovačovském zámku, jehož citace jsme uvedli výše. S odbornou prací má velmi málo společného a v *Časopise moravského zemského muzea* byl na dlouhou dobu jediným.

Spíš se nám zdá, že odborníci v oboru archivnictví by byli s to Noppa srovnávat s literární postavou „strýce Františka“ z Jirotkova Saturnina. Nopp je „šílenec“, který se dychtivě vrhá na jakýkoliv materiál, který mu přijde pod ruku; čte, sepisuje, opisuje, kopíruje a shromažďuje kvanta informací bez ohledu na systém i provenienci. Co by jiného člověka odrazovalo – haldy archivního a knihovního materiálu poškozené vodou, ohněm, mrazem a opadanou omítkou, to na Noppa působí jako droga. I jako knihovníci jsme vůči Noppovi kritičtí, neboť při pořizování katalogizačních lístků si často pomáhal vytvářením vlastních „titulů“ u ručně vázaných souborů kreseb, map a plánů, a my nechápeme, proč uvedené „tituly“ v žádné evropské knihovně nemůžeme najít. Přesto Noppovi vděčíme za zkatalogizování nejedné zámecké knihovny, pořízení rukopisných i lístkových katalogů na zámeckých objektech, za nekonečnou práci s nalepováním exlibris, štítků a vyplňování signatur v knihách, z nichž některé, např. v Rájci nad Svitavou, dodnes stojí na policích, na něž je Leopold Nopp uložil.

39 „Dieselbe Arbeit Über Einrichtung etc. habe ich selbst verfasst und im 1. Bd. 1901 der Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums veröffentlicht.“ Leopold Nopp Leopoldu Berchtoldovi 1. 6. 1909. Rodinná korespondence Berchtoldů: G 138, kart. 142, inv. č. 486/191.

LIBRARIAN AS EMPLOYEE OF ARISTOCRATIC FAMILIES

Summary: Librarians often carried out their functions in service of aristocratic families as part-time employees. There were scholars with a broad range of interests, so they were qualified to take care of a large library. They can have work as educators of the aristocratic children, archivists or gallery custodians. So Jakob Falke was an art historian and gallery custodian in service of the Liechtenstein family, Hanns Bohatta was a scientist, a book printing historian in the same lineage. Leopold Nopp was a dilettante archivist, although he acted for many Moravian aristocratic families. All these librarians left us imprints of their activities noticeable up to present days.

Key words: Aristocratic family lines, castle libraries, archival science, art history, library science.

PhDr. Pavla Holíková (*1965)

Vystudovala FF MU v Brně (1984–1988). Kurátorka sbírkových a mobiliárních fondů – zámeckých knihoven v Národním památkovém ústavu – územní památkové správě v Kroměříži. Zabývá se dějinami šlechtických rodů na Moravě.